

University of Groningen

Van Mao tot marketing

Voerman, Gerrit

Published in:
Socialisme en Democratie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2009

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Voerman, G. (2009). Van Mao tot marketing: over het populisme van de SP. *Socialisme en Democratie*, 66(9), 26-32.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Van Mao tot marketing

Over het populisme van de SP

GERRIT VOERMAN

‘De politiek is verworden tot een bezigheid van de intellectuele middenklasse. Wij hechten aan contacten met “gewone mensen.” Wij luisteren, doen wat met hun problemen..., maar wij pakken het gestructureerd aan. Ik kan echt verschrikkelijk kwaad worden als dat populisme wordt genoemd.’¹ Aan de vooravond van de Tweede Kamerverkiezingen in mei 1994 wilde SP-leider Jan Marijnissen niets weten van de aanduiding ‘populistisch’ voor zijn partij. De SP gaf weliswaar uiting aan gevoelens van onvrede en protest die in de samenleving leven, maar deed dat niet klakkeloos, als een doorgeefluik. ‘Wij zijn een volkse partij en daar schamen we ons niet voor’, aldus Marijnissen. ‘Er wordt vaak gesuggereerd dat wij met een bezem de straat op gaan en daar opvattingen bij elkaar harken om die vervolgens in gemeenteraden en de Tweede Kamer te laten horen. Dat is in strijd met de werkelijkheid. We zijn geen megafoon van de straat. We filteren de opvattingen die we tegenkomen en toetsen die aan onze uitgangspunten. Zonder die toets zouden we een populistische partij zijn.’²

Heeft Marijnissen gelijk dat de SP niet populistisch is? Het antwoord hangt vanzelfsprekend af van wat men onder die term verstaat. Daarmee dient zich meteen een groot probleem aan,

want de definities van ‘populisme’ zijn legio. Gemeenschappelijk hebben zij dat populistische zich beroepen op het volk. Dit volk — vaak gezien als een homogene groep met identieke waarden en belangen — staat tegenover de politieke (of culturele of economische) elite.³ Populisten trachten (electorale) steun te mobiliseren door zich scherp af te zetten tegen het establishment, dat de gerechtvaardigde belangen van het volk zou negeren. Programmatisch gaat dit vrijwel altijd gepaard met radicaal-democratische voorstellen om de afstand tussen politieke elite en samenleving te overbruggen.

Met deze omschrijving van het populisme als uitgangspunt — enerzijds het exploiteren van de afstand tussen kiezers en gekozenen, die eigen is aan de representatieve democratie, en anderzijds de direct-democratische remedie om die spanning op te lossen — zal in dit stuk worden betoogd dat de SP zich inderdaad lange tijd populistisch heeft opgesteld. Anders dan de meeste populistische partijen beriep de partij zich aanvankelijk niet alleen op ‘het volk’ en de ‘gewone man’, maar ook op de arbeidersklasse — deze categorieën vielen tot in de jaren tachtig in haar ogen eigenlijk samen. Het populisme van de SP komt voort uit haar maoïstische oorsprong, die hieronder eerst aan bod zal komen. Vervolgens wordt in grote lijnen de ontwikkeling van de populistische oriëntatie van de SP geschilderd, van een door het maoïsme geïnspireerde vorm in de jaren zeventig en tachtig naar een sterker electo-

Over de auteur Gerrit Voerman is hoofd van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen.

Noten zie pagina 32

raal gerichte versie in de jaren negentig. Daarbij zal ook worden ingegaan op de betekenis van partijleider Marijnissen voor het populistische profiel van de partij. Tot slot komt de vraag aan de orde of de SP tegenwoordig nog steeds populistisch te noemen valt.

BRONNEN

Het populisme van de SP vindt zijn oorsprong niet bij Marx of Lenin, maar bij Mao Zedong, de leider van de Chinese communisten op wie de partij zich in de jaren zeventig richtte. Het marxisme-leninisme verdraagt zich in het algemeen slecht met populisme. Daarvoor is deze ideologie te rationalistisch en te wantrouwend ten aanzien van de 'spontanistische' volksmassa's; het ware proletarische bewustzijn kon de arbeidersklasse slechts van buitenaf worden bijgebracht door de voorhoedepartij van beroepsrevolutionairen. Mao erkende eveneens de noodzaak van een revolutionaire avant-garde, maar hij had ook een onbegrensd geloof in de spontane revolutionaire creativiteit van de boerenmassa's. De communisten moesten zich met het volk vereenzelvigen en vooral alles vermijden wat hen van het volk zou vervreemden. Dit vond zijn weerslag in het leerstuk van de 'massa-lijn': 'neem de denkbeelden van de massa..., verander ze door studie in... samenhangende denkbeelden, breng ze dan weer onder de massa en propageer en verklaar ze... en zorg dat de massa eraan vasthoudt en ze daadwerkelijk tot uiting brengt, en beproef de juistheid van deze denkbeelden in de door de massa gevoerde acties'.⁴

Van meet af aan was de massalijn voor de SP haar strategische kompas. Uitgangspunt voor de activiteiten en de opstelling van de partij was de in de wijken en buurten gepeilde mening van de 'gewone' man — of althans de perceptie die de SP daarvan had —, die daarna min of meer tot richtsnoer of norm voor verder handelen werd verheven. De partij riep zichzelf uit tot 'stem van het volk', die beter dan wie ook in staat zou zijn te weten wat er onder de volksmassa's leefde.⁵ De SP is altijd zeer beducht geweest voor

stellingnames die haar van de bevolking zouden kunnen isoleren. Marijnissen zei in 1974 dat de SP slechts uitvoerde wat het volk eiste, want 'het gaat er niet om wat wij vinden, maar wat de mensen van ons willen'.⁶

Hoewel de SP aan het einde van de jaren zeventig afstand nam van China en het maoïsme, is deze populistische inslag de partij blijven karakteriseren. Haar enorme ideologische aanpassingsvermogen — na het maoïsme gingen aan het begin respectievelijk het einde van de jaren negentig eerst het leninisme en vervolgens het marxisme overboord — leidde er mede toe dat de SP zich geleidelijk aan transformeerde tot een sociaal-democratische partij (zij het in een radicale uitvoering) en als zodanig uitgroeide tot een geduchte electorale concurrent van de PvdA.⁷

'KONTAKT MET DE MENSEN'

Na haar afscheid van Mao bleef de SP tot het begin van de jaren negentig het marxisme-leninisme aanhangen. Dit perspectief bepaalde haar — negatieve — opvattingen over de parlementaire democratie. Dit stelsel was niet meer dan een façade van de dictatuur van het kapitaal. De SP nam hoofdzakelijk om propagandistische redenen deel aan de verkiezingen, niet omdat ze van de volksvertegenwoordiging veel heil verwachtte.

Deze traditionele marxistisch-leninistische kritiek op het parlementaire bestel had ook een populistische component. De SP wilde de representatieve, 'burgerlijke' democratie vervangen door 'een gewone democratie, die de mensen in de bedrijven en buurten hun lot in eigen handen geeft'.⁸ Aan het monopolie van de politieke partijen op de kandidaatstelling voor de Tweede Kamer moest een einde komen. Parlementariërs dienden kandidaat te worden gesteld door een 'maatschappelijk verband', zoals een wijk, een bedrijf of organisatie. Zij moesten bovendien regelmatig verantwoording afleggen aan hun achterban. 'Bij gekonstateerd plichtsverzuim kunnen zij tussentijds uit hun functie worden ontheven'.⁹ Naast dit *recall*-principe bepleitte de

partij de invoering van het referendum en de directe verkiezing van burgemeesters, commissarissen van de koningin en het staatshoofd. Deze voorkeur van de SP voor directe vormen van representatie kwam mede voort uit een afkeer van intermediaire politieke structuren als de gevestigde politieke partijen. Dit waren slechts 'verkiezingsapparaten', die het om de zetels en baantjes ging. De SP daarentegen was 'een politieke partij van een geheel ander type dan alle andere partijen': ze was een 'buitenparlementaire partij', zelfs als ze aan verkiezingen deelnam.¹⁰

Van meet af aan was de massalijn het strategische kompas van de SP

Het populistische karakter van de SP kwam in deze periode ook tot uiting in haar destijds geruchtmakende opvattingen over feminisme en wat toen nog 'gastarbeid' heette. Op basis van de 'nauwe kontakten' met arbeidervrouwen probeerde de partij met het feminisme af te rekenen. Arbeidervrouwen voelden zich in het geheel niet door hun man onderdrukt, maar samen met hun man door de bazen uitgebuit. Het feminisme wakkerde alleen maar de tegenstellingen tussen mannen en vrouwen aan, waarmee het de aandacht van de klassenstrijd afleidde en zo het kapitalisme in de kaart speelde. De SP schilderde feministes af als veelal seksueel gefrustreerde vrouwen uit de midden- of hogere klasse. Kamerleden van de linkse partijen die zich voor de feministische zaak inspannen getuigden 'van een groot gebrek aan contact met de arbeidersklasse. Deze volksvertegenwoordigers vertegenwoordigen het volk niet, want het volk denkt anders. Door het contact, dat wij dagelijks met de mensen hebben, weten wij dit'.¹¹

Op basis van hetzelfde procedé formuleerde de SP haar standpunt over gastarbeid. In de geruchtmakende brochure *Gastarbeid en Kapitaal* pleitte de partij ervoor een einde te maken aan de 'vlees-noch-vis-situatie' waarin de buiten-

landse werknemers in Nederland zouden verkeren. De SP wilde hen na twee jaar laten kiezen tussen remigratie naar het land van herkomst of aanpassing aan de Nederlandse samenleving. Zo moest worden voorkomen dat een groep 'tweederangsburgers' zou ontstaan, waarvan het kapitalisme zou profiteren. De overheid en 'professionele hulpverleners' werd verweten de mening van de samenleving te negeren.¹²

Het populisme van de SP omvatte in deze periode ook de afkeer van alles wat verdeeldheid kon zaaien onder het 'gewone' volk (of de arbeidersklasse). Het koesteren van de homogeniteit van de zuiver geachte groep wordt door sommige politicologen als een kenmerk van het populisme beschouwd. Het gaat daarbij om meer dan alleen de marxistisch-leninistische opvatting dat het kapitalisme wel vaart bij een verdeelde arbeidersklasse, er speelt ook een nostalgisch verlangen mee naar een geïdealiseerd verleden. In de optiek van de SP werd de saamhorigheid van het volk eveneens bedreigd door het individualiseringsproces en de afnemende sociale controle. Tegenover het 'ieder-voor-zich-en-God-voor-ons-allen-gedoe', dat zou leiden tot een kille, onleefbare maatschappij, greep de SP in haar verkiezingsprogramma van 1986 hunkerend terug naar vroeger: 'Wat voor samenleving we ook bekijken in het verleden, altijd zien we dat de zwakken beschutting bij elkaar zoeken en dat ze zich organiseren. Daar was volop menselijke warmte, echte hartelijkheid en onderling hulpbetoon'.¹³ Dit romantisch-utopische element maakt vaker deel uit van het populistische vertoog; de politicoloog Paul Taggart spreekt van *heartland*, een historisch-geïdealiseerde constructie van een ongecompliceerde, monolithische gemeenschap waarin het leven goed was.¹⁴

STEM TEGEN

Na de manifeste mislukking van het communistische experiment in Oost-Europa en de Sovjet-Unie, zwoer de SP begin jaren negentig het leninisme af. Dit gaf echter niet ruim baan aan het populisme, zoals men wellicht zou ver-

wachten. De nadruk op de homogeniteit van het volk en de hang naar het *heartland* verdwenen uit zicht. Wat overbleef was het beroep op de gewone man tegen het establishment, dat nu een centrale plaats kreeg toebedeeld in de electorale

In verkiezingsprogramma's klonk de achterdocht ten aanzien van de politieke klasse luid door

strategie van de partij. In deze jaren werd de SP doelbewust als populistische protestpartij in de kiezersmarkt gezet. Het zwakke punt van de partij — haar imago van een sektarisch clubje — werd omgevormd tot haar *unique selling point*: de tegenpartij die zich in alles onderscheidde van de gevestigde partijen.

Nadat de SP in 1989 voor de vijfde keer tevergeefs aan de Tweede-Kamerverkiezingen had deelgenomen, besloot de partijtop het roer om te gooien en zich meer als een nationale partij te profileren. Communicatie-adviseur Niko Koffeman stelde in het voorjaar van 1993 de provocerende leus 'stem tegen, stem SP' voor, met daarbij de rode tomaat als symbool van het protest. Het ging erom de stem tegen de 'consensuspolitiek' op het Binnenhof te laten klinken en de boosheid van 'de mensen' om het door de partij als 'neo-liberaal' betitelde sociaal-economische regeringsbeleid te kanaliseren. Bij de presentatie van het programma bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994 kondigde lijsttrekker Marijnissen aan zich te richten op de proteststemmers.¹⁵ Zorgvuldig werd de verkiezingscampagne in een populistisch kader geplaatst. 'De reden om op ons te stemmen', aldus Koffeman, 'is om lekker ondeugend en onaangepast een trap tegen dat Haagse zootje te geven dat de boel voortdurend vernachelt en waar je in de regel niets tegen kunt doen.'¹⁶

In de verkiezingsprogramma's van de SP in de jaren negentig bleef de achterdocht ten aanzien van de politieke klasse luid doorklin-

ken. In 1994 omschreef zij zich als 'een partij die geworteld is onder de mensen en weet wat er leeft' en zette zij zich af tegen 'hooghartige' politici die de beslissingen niet aan 'de mensen zelf' willen overlaten.¹⁷ In 1998 kantte de SP zich onder meer tegen de hoge vergoedingen die de volksvertegenwoordigers kregen. 'Het is slecht als politici zo goed voor zichzelf zorgen.'¹⁸ Ook de onderlinge verdeling van openbare functies door de politieke partijen werd scherp gekritiseerd. De SP hield in deze periode vast aan referenda en de rechtstreekse verkiezing door de bevolking van burgemeesters en het staatshoofd, en pleitte nu ook voor de invoering van het volksinitiatief. Ze had echter stilzwijgend de *recall* laten vallen. De directe vertegenwoordiging van bedrijven, wijken en maatschappelijke verbanden in het parlement kwam evenmin langer in het verkiezingsprogramma voor, wat impliciet een zekere opwaardering inhield van de politieke partij.

DE WERELD VAN MARIJNISSEN

De nieuwe populistisch-electorale strategie legde de SP geen windeieren. Wat de partij bij de Kamerverkiezingen in 1989 met de positief getinte leus 'eerlijk en actief' niet was gelukt, kreeg zij in 1994 wel gedaan met het negatieve 'stem tegen' — daarbij overigens geholpen door het feit dat de PvdA door de WAO-crisis zwaar aangeslagen was. De SP kwam met twee zetels in het parlement, vier jaar later kwam zij uit op vijf. In de populistische, anti-politieke profilering van de SP speelde Marijnissen een belangrijke rol. Nadat hij in de Tweede Kamer zitting had genomen, probeerde hij te voorkomen dat hij werd ingekapseld in het 'Haagse wereldje' door zich er sterk tegen af te zetten. Niet voor niets heeft zijn boek waarin hij verhaalt over zijn eerste jaren in het parlement de ondertitel 'Een rebel in Den Haag'. Het boek heet *Effe dimmen!* — de woorden die Marijnissen plaatsvervangend Kamervoorzitter Frans Weisglas een keer toevoegde. De SP-leider moest niets hebben van wat hij de 'Haagse kromtaal' noemde — de

verhullende en verbloemende eufemismen — en wilde in de Tweede Kamer de ‘taal van het volk’ blijven spreken.¹⁹

Marijnissen sprak regelmatig in zeer negatieve bewoordingen over de parlementaire politiek en cultuur. ‘De eerst vier jaar Den Haag waren erger dan mensen denken. Het is een gesticht, Den Haag... Een tweemansfractie tegen de rest van de wereld.’²⁰ De meeste Kamerleden waren volgens hem beroepspolitici die menen ‘tot een geprivilegieerde kaste (te) behoren die voor vier jaar een mandaat heeft om voor de bevolking te beslissen wat goed voor ze is.’²¹ De SP-leider verweet een aantal van zijn collega’s dat ze geen voeling hebben met de werkelijke samenleving. ‘Er zijn kamerleden die altijd ambtenaar zijn geweest, die uit rijke milieus komen, beschermd zijn opgevoed... Zij komen nooit in contact met mensen die met hun handen werken.’²² Marijnissen daarentegen heeft in het verleden in de fabriek gestaan en dat gegeven gebruikt hij (nog altijd) vaak om de Haagse politiek tegenover het eerlijke, echte leven te plaatsen. ‘Het fabriekje waar ik aanvankelijk werkte was een zootje, maar wat eruit kwam...fe-no-me-naal. Wij zaten vlak bij Oss in een oude varkensschuur..., de werkomstandigheden waren een gigantische puinhoop.... Hoe dan ook: wij slaagden er vaak in van niks, van afvalijzer en troep, iets heel moois te maken. In Den Haag is het andersom. Het blinkt en glimt hier, maar wat leveren die ellendige nota’s nou op? Een wanproduct. Dit is mijn wereldje niet: opportunisme, hypocrisie, wolligheid, bureaucratie, inefficiëntie, hypes.’²³ Er zijn vele voorbeelden te geven van interviews waarin Marijnissen de wormstekige, deficiënte politieke elite contrasteert met het leven en werken van de moreel verheven gewone man — die Marijnissen zelf ook was en ondanks zijn Kamerlidmaatschap is gebleven.

STEM VOOR

Nadat de SP zich eerder al had gedistantieerd van de ideologische aartsvaders Mao en Lenin, was aan het einde van de jaren negentig Marx

aan de beurt, toen de vergemeenschappelijking van de productiemiddelen werd geschrapt. Deze ingreep, vastgelegd in het beginselprogramma uit 1999, betekende strikt genomen dat de SP alleen nog in naam socialistisch is; Tiny Kox, voorzitter van de SP in de Eerste Kamer, typeerde zijn partij in 2007 als ‘sociaal-democratisch plus’.²⁴ De aanpassing was volgens hem bedoeld ‘om een brug te slaan naar mensen die in het verleden wellicht goede gronden hadden om zich niet bij ons aan te sluiten’.²⁵ De ideologische koersverlegging ging gepaard met een principiële aanvaarding van de parlementaire democratie, die nu werd gezien als ‘het belangrijkste middel om de wil van de bevolking tot uitdrukking en uitvoering te brengen’.²⁶

Dat de SP meer *salonfähig* wilde worden had niet alleen electorale, maar ook politiek-bestuurlijke redenen. Eveneens in 1999 lonkte Marijnissen voor het eerst naar een positie in het kabinet. ‘Wij schuwen regeringsverantwoordelijkheid niet, wij ambiëren het zelfs.’²⁷ Op lokaal niveau levert de SP sinds 1996 wethouders. Na de raadsverkiezingen van 2006 telde de SP maar liefst 28 wethouders in 21 gemeenten. In deze context was de slogan ‘stem tegen’ enigszins achterhaald. Bij de Kamerverkiezingen van 2002 werd die dan ook vervangen door het parool ‘stem voor’. ‘Het beeld dat de SP zich niet constructief opstelt, hadden we door onze leus zelf helpen creëren. Nu was het tijd voor een tegengesteld signaal’, aldus Koffeman.²⁸

Deze overgang van protest naar bestuur ging vergezeld van enkele fundamentele programmatische aanpassingen. De SP was bij de verkiezingen van 2006 nog altijd voorstander van het volksinitiatief en het referendum, maar stapte af van de directe verkiezing van de burgemeester en het staatshoofd (de monarchie werd zelfs stilzwijgend aanvaard). Tegelijk werd de betekenis van de politieke partijen aanmerkelijk opgewaardeerd. De SP verklaarde ze nu onmisbaar: ‘een gezonde democratie kan niet zonder politieke partijen’.²⁹

Deze erkenning van de vertegenwoordigende parlementaire democratie en van het belang

van intermediaire structuren in het politieke proces maakt een populistische opstelling (met haar direct-democratische desiderata) aanzienlijk lastiger. Betekent dit nu dat de SP niet meer populistisch is? Naast de al genoemde staatkundige wijzigingen valt het inderdaad op dat de partij de laatste jaren in haar program veel minder sterk de vermeende tegenstelling tussen het volk en de gevestigde politieke orde aanzet dan in de jaren negentig, toen zij er electoraal goed garen bij spon — ongetwijfeld mede omdat dit

Dat de partij meer salonfähig wilde worden had niet alleen electorale, maar ook politiek-bestuurlijke redenen

zich moeilijk laat combineren met de wens van de partij om mee te besturen. Ook het terugtreden van Marijnissen als gezichtsbepalende fractievoorzitter in de Tweede Kamer draagt bij aan een minder geprofileerd populistisch imago, al was het maar omdat de 'autobiografische' mogelijkheden om zich op authentieke wijze te vereenzelvigen met het gewone volk voor zijn opvolgster Agnes Kant, gepromoveerd epidemioloog, veel beperkter zijn.

Desalniettemin is de SP de laatste jaren bepaald niet vrij gebleven van populistische neigingen. Zo stelde Marijnissen in 2008 dat de verhouding tussen burger en bestuur was verstoord. Zijn argumenten waren sterk (onder meer: geen parlementair onderzoek naar de betrokkenheid bij Irak, geen referendum over het Verdrag van Lissabon), de context populistisch: 'Ze beloven in Den Haag van alles, maar maken er een potje van en zorgen vooral goed voor elkaar en zichzelf.'³⁰ Het Tweede-Kamerlid Ronald van Raak noemde recentelijk de wachtgeldregeling voor politici 'zakkenvullerij' en 'je reinste zelfverrijking'. Hij voegde eraan toe: 'Voor politici moet hetzelfde gelden als voor de

mensen die zij vertegenwoordigen.'³¹ En Kant sprak nadat ze Marijnissen als fractievoorzitter was opgevolgd over 'de zelfverklaarde elite die boven de mensen staat en die zou weten wat goed voor hen is'.³² Kennelijk kunnen de kopstukken van de SP een populistische reflex niet altijd onderdrukken. Dat de representatieve democratie een zekere afstand inhoudt tussen kiezer en gekozene en dat deze laatste in de parlementaire praktijk een bepaalde mate van autonomie dient te genieten, bijvoorbeeld om compromissen te kunnen sluiten, lijkt aan hen niet erg besteed.³³ Die afstand moet juist zo klein mogelijk zijn: politici moeten 'duidelijk maken dat je niet boven, maar naast de mensen staat', aldus Kant.³⁴ In plaats van om het principe van vertegenwoordiging gaat het haar meer om het benadrukken van de noodzaak van wederzijdse identificatie tussen kiezer en gekozene.³⁵ De partij staat niet tegenover het volk, maar gaat erin op — de massalijn van Mao is bijna veertig jaar later nog herkenbaar.

PARADOX

Het verkiezingssucces in de jaren negentig leidde tot een paradox: terwijl de SP dankzij haar populistische opstelling electoraal sterk groeide, werd zij gaandeweg minder populistisch. De wens om bestuursverantwoordelijkheid te dragen — omdat de kiezers dat ook van de partij verwachtten — én om nieuwe groepen kiezers te mobiliseren, matigde haar opstelling. Dit leidde tot de principiële aanvaarding van de parlementaire democratie en het belang van politieke partijen. In haar programma's klonk het volkse, anti-establishment sentiment minder door.

Toch bleef in de partij het populistische, polariserende denkschema de afgelopen jaren herkenbaar. Marijnissen, Kant en Van Raak plaatsen nog steeds de zelfzuchtige, regenteske Haagse klik tegenover de misleide 'mensen in het land'. De krampachtige weigering van het kabinet-Balkenende om de introductie van vormen van directe democratie zelfs maar te

overwegen, speelt hun daarbij natuurlijk in de kaart. Het is mogelijk dat deze opstelling te maken heeft met de daling van de SP in de opiniepeilingen. De scherpe wijze waarop de SP-prominenten zich afzetten tegen hun

collega-politici zal de gewenste regeringsdeelname evenwel niet dichterbij brengen, net zo min als de sterke identificatie met de achterban die eventuele samenwerking in de praktijk zal vergemakkelijken.

Noten

- 1 GroenLinks Magazine, mei 1994.
- 2 Hervormd Nederland, 21 maart 1998.
- 3 A.P.M. Lucardie, 'Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme? Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland', in: *Jaarboek 2007 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 2009, p. 176-190; p. 176-177.
- 4 Het Rode Boekje. Citaten uit het werk van Mao Tse-toeng, Utrecht, 1967, p. 74 (citaat nr. 166).
- 5 *Op naar het socialisme! Deel 2: Onze partij*, Rotterdam, 1974, p. 66.
- 6 *De Groene Amsterdammer*, 12 juni 1974.
- 7 Zie hiervoor uitgebreid Gerrit Voerman en Paul Lucardie, 'De sociaal-democratisering van de SP', in: Frans Becker en René Cuperus (red.), *Verloren slag. De PvdA en de verkiezingen van 2006*, Amsterdam, 2007; en Gerrit Voerman, 'Ten strijde tegen de eigen geest', in: *SD-D 2007/7-8*, p. 43-51.
- 8 *Onze partij*, p. 50.
- 9 *Handvest 2000. Een maatschappij voor mensen*, Rotterdam, 1989, p. 8.
- 10 *Onze partij*, p. 50; *Op naar het socialisme! Deel 1: Een maatschap-*
pij voor mensen, Rotterdam, 1974, p. 36.
- 11 *Arbeidersvrouw en feminisme*, Rotterdam, 1980, p. 31.
- 12 *Gastarbeid en Kapitaal*, Rotterdam, 1983, p. 19.
- 13 *De SP maakt er werk van. Verkiezingsprogramma Tweede Kamer 1986*, Rotterdam, 1986, p. 9.
- 14 Paul Taggart, *Populism*, Buckingham, 2000, p. 95-98.
- 15 Bericht ANP, 11 januari 1994.
- 16 Rudie Kagie, *De socialisten. Achter de schermen van de SP*, Amsterdam, 2004, p. 84.
- 17 *Stem tegen, stem SP. Verkiezingsprogramma Socialistische Partij*, p. 16.
- 18 Tegengas. Verkiezingsprogramma van de Socialistische Partij 1998-2002, p. 5.
- 19 Jan Marijnissen, *Effe dimmen! Een rebel in Den Haag*, p. 8, p. 60; *Nieuwsblad van het Noorden*, 4 maart 1994.
- 20 *De Volkskrant*, 28 april 2001.
- 21 *De Groene Amsterdammer*, 1 mei 1996.
- 22 cv-Koers, december 1999.
- 23 Frénk van der Linden en Pieter Webeling, 'SP-fractieleader Jan Marijnissen: "Ik moet regelmatig Kok-halzen"', in: idem, *Paarse striptease. Ontmaskerde ontmoetingen met Haagse helden*, Amsterdam/Antwerpen, p. 36-47, p. 44.
- 24 Voerman en Lucardie, 'De sociaal-democratisering van de SP', p. 140.
- 25 NRC Handelsblad, 25 september 1999.
- 26 *Heel de mens*, Rotterdam, 1999, p. 11.
- 27 *Vrij Nederland*, 4 december 1999.
- 28 Kagie, *De socialisten*, p. 92.
- 29 *Een beter Nederland, voor hetzelfde geld. Verkiezingsprogramma SP 2006-2010*, p. 8. In het programma van 2002 werden ze samen met de kiezers en gekozenen 'de hoekstenen van onze parlementaire democratie' genoemd. Zie *Eerste weg links. Stem voor sociale wederopbouw. Actieprogramma SP 2002-2006*, p. 8.
- 30 *De Volkskrant*, 23 april 2008. Ook schuwde Marijnissen taal van de straat in de Tweede Kamer niet, toen hij minister Bert Koenders in mei voor 'flapdrol' uitmaakte.
- 31 Website SP, www.sp.nl, 29 juli 2009.
- 32 NRC Handelsblad, 1 juli 2009.
- 33 Zie F.R. Ankersmit, 'Politieke partijen in het tijdperk van de onbedoelde gevolgen', in: *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1995, p. 207-236.
- 34 NRC Handelsblad, 1 juli 2009.
- 35 D.J. Elzinga, *De politieke partij en het constitutionele recht*, Nijmegen, 1982, p. 6.